

**Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н. К. Крупської
Відділ науково-методичної роботи
і соціологічних досліджень**

**ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК
ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(2003–2007 рр.)**

Інформаційно-аналітична довідка

Донецьк 2008

ББК 78.381.9:20

Е 45

Еколого-просвітницька діяльність бібліотек Донецької області (2003–2007 рр.) : інформ.-аналіт. довідка / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. І. А. Пилипенко. – Донецьк : Сх . вид. дім, 2008. – 20 с.

Укладач: І. А. Пилипенко

Редактор: О. В. Рязанцева

Відповідальний
за випуск: Н. П. Авдєєнко

Комп'ютерний набір: В. І. Копійка

У суспільстві останнім часом зростає інтерес до екологічних проблем. У Донецькому регіоні екологічні питання стоять дуже гостро, відповідно збільшуються потреби населення в одержанні екологічної інформації, все більше представників культури та освіти усвідомлюють необхідність формування екологічної культури як запоруки виходу з екологічної кризи. Разом з тим закладів, що покликані займатися саме просвітницькою діяльністю, яка спрямована на формування екологічної культури, не так багато. Серед них одне з центральних місць посідають бібліотеки.

Екологічне просвітництво – важлива частина багатогранної діяльності бібліотек області. Щороку підвищується якість цієї роботи, змінюється підхід до екологічної проблематики як до багатоаспектної, що пов'язана з усіма сферами суспільного життя.

Аналіз еколого-просвітницької діяльності бібліотек області зроблений за 2003–2007 рр. Його підґрунтям стали *інформаційні матеріали*, підготовлені ЦБС області на прохання відділу методичної роботи та соціологічних досліджень Донецької ОУНБ, а також плани і звіти ЦБС за вказаний період. Наявний матеріал дає можливість вивчити стан роботи, визначити її напрямки та характерні тенденції.

Якість еколого-просвітницької діяльності бібліотечних закладів багато в чому залежить від системності, яку забезпечують, зокрема, бібліотечні *програми з екологічної просвіти населення*. Саме такі програми були розроблені у Держинській, Сніжнянській міських ЦБС. Їх мета – популяризація екологічних знань, сприяння формуванню екологічного мислення, залучення користувачів бібліотек до розв'язання регіональних екологічних проблем. Так, Програма екологічного виховання та освіти на 2007–2010 рр. «Це рідний край – це рідна земля» (Сніжнянська ЦБС) розрахована на користувачів юнацького віку й складається з чотирьох тематичних розділів: «Чарівний світ навколо нас», «Проблеми ХХІ століття:

екологія – здоров'я – демографія», «Природа просить порятунку», «Відтворимо красу природи своїми руками». Така побудова програми відповідає запитам користувачів і охоплює важливі екологічні питання.

У деяких ЦБС, серед них Артемівська, Дмитрівська, Торезька міські, Красноармійська районна, бібліотечні програми є важливими складовими міських та районних програм з охорони навколишнього середовища. Наприклад, бібліотеки Артемівської міської ЦБС брали активну участь у реалізації програми «Охорона навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки на території Артемівської міської ради на 2001–2005 рр.», відповідно до якої було розроблено цільову комплексну програму екологічної просвіти «Живи, Земля!». Її виконання сприяло поліпшенню поінформованості мешканців міста щодо екологічних проблем, формуванню громадянської позиції.

Місцеві програми спонукають до *співробітництва з різними зацікавленими організаціями*. Серед таких організацій – регіональні інспекції екологічної безпеки, товариства охорони довкілля, відділи екології та раціонального природокористування, відділи регуляторної політики з охорони навколишнього середовища виконкомів, регіональні відділення «Союз Чорнобиль», регіональні ландшафтні парки «Краматорський», «Меотида», «Донецький Кряж», еколого-натуралістичні центри, станції юних натуралістів, лісництва тощо.

Тісні стосунки з ними є характерними для Артемівської, Добропільської, Дружківської, Єнакіївської, Краматорської, Краснолиманської, Макіївської, Маріупольської, Торезької, Ясинуватської міських, Мар'їнської, Новоазовської, Шахтарської районних ЦБС.

Прикладом активного співробітництва з екологічними організаціями є діяльність *Маріупольської ЦБС для дорослих*. За визначенням ООН м. Маріуполь є одним з найбільш екологічно небезпечних міст світу. Протягом періоду, що аналізується, центральна бібліотека співпрацювала з місцевими громадськими організаціями «Маріупольська екологічна ініціатива», «Асоціація спасіння Азовського моря», фотоклубом «Берег», технічним та гуманітарним університетами. У 2006 р. центральна бібліотека разом з партнерами по проекту «Маріупольська екологічна політика – діалог громадськості з місцевою владою» розробила анкету «Екологічний стан міста: що я можу зробити, щоб змінити ситуацію»

та провела анкетування 60 респондентів. Результати анкетування були враховані при прийнятті довгострокової програми громадського контролю екобезпеки Маріуполя. Фахівці ЦБ на запрошення Маріупольського державного гуманітарного університету (МДГУ) взяли участь у роботі Міжнародної науково-практичної конференції «Відкритий діалог: влада, промисловість і громадянське суспільство. Стабільний розвиток навколишнього середовища», яка пройшла на базі університету у вересні 2006 р. Її учасниками стали провідні вітчизняні та зарубіжні вчені в галузі екології. За результатами роботи конференції було видано збірку матеріалів, куди увійшла доповідь головного бібліотекаря сектору краєзнавства В. Лісогор «Публічна бібліотека на допомогу популяризації екологічних і природоохоронних знань». Участь бібліотеки у конференції такого рівня привернула увагу громадськості до бібліотечних закладів, продемонструвала їх можливості щодо екологічного просвітництва.

Заслуговує на увагу досвід *Артемівської міської ЦБС*, бібліотеки якої об'єднували свої зусилля з громадськими організаціями міста, а саме еколого-культурним центром «Бахмат», «Мама-86», еколого-творчим об'єднанням молоді «XXI століття», гуртком юних екологів ЗОШ № 11, державними природоохоронними організаціями, навчальними закладами міста.

Протягом декількох років центральна бібліотека підтримувала тісні зв'язки з екологом І. Архангельським, який передавав до книгозбірні цінні матеріали, свої статті, книги з проблем екології, охорони навколишнього середовища.

Ефективність корпоративної роботи демонструє *Криволуцька сільська бібліотека Краснолиманської ЦБС*, яка спільно з регіональним відділенням Державного управління навколишнього природного середовища в Донецькій області, Державним підприємством «Краснолиманське лісове господарство», регіональною держінспекцією, держлісгоспом, науковими співробітниками заказника «Крейдяна флора» здійснює екологічну просвіту місцевої громади, доводячи до її членів відомості про стан природних об'єктів, звертаючи увагу на необхідність дбайливого ставлення до довкілля.

Відповідно до потреб користувачів продовжувався розвиток організаційної структури бібліотек, внаслідок чого були створені **інноваційні типи бібліотечних закладів** – Будинки природи. Як центри інформації з питань екології та популяризації екологічних

знань позиціонують себе окремі бібліотеки Добропільської, Красноармійської, Краснолиманської, Слов'янської, Торезької міських, Волноваської, Добропільської, Слов'янської районних ЦБС.

Крім того, деякі бібліотеки Дзержинської, Димитрівської, Донецької, Єнакіївської, Краматорської, Макіївської міських, Олександрівської районної ЦБС визначили екологічну просвіту населення пріоритетним напрямком діяльності. Це дозволило розгорнути екологічну роботу на більш якісному рівні.

Підґрунтям діяльності бібліотек з екологічного просвітництва є *інформаційні ресурси*, аналіз яких показав, що процес їх формування є досить складним. Це обумовлено, по-перше, незначними обсягами видань літератури з екології, особливо науково-популярної, по-друге, обмеженим фінансуванням, що не дозволяє поповнювати бібліотечні фонди відповідно до потреб користувачів.

У фондах бібліотек зберігаються друковані носії інформації – книги та періодичні видання, а також аудіовізуальні матеріали та електронні видання. Обсяг видань природничої тематики визначається статусом бібліотечного закладу, обсягом роботи з обслуговування користувачів і коливається від 4699 (м. Вугледар) до 59794 (м. Макіївка) пр.

Наявні дані свідчать, що частка видань з питань екології у фонді природничої літератури є незначною: від 1 до 5% у більшості районних та деяких міських ЦБС (Волноваська, Добропільська, Костянтинівська, Красноармійська, Шахтарська, Ясинуватська районні, Ясинуватська міська), від 5 до 10% (Горлівська, Макіївська ЦБС), майже 20% у більшості міських ЦБС (Єнакіївська, Дебальцівська, Харцизька ЦБС).

Складною залишалася ситуація з поповнення фонду новою літературою екологічної тематики. За п'ять років до фондів бібліотек надійшло від 25 до 400 пр. Найбільш активно велась робота з поповнення фонду бібліотеками Торезької ЦБС, які одержали 368 пр. книг. До фондів ЦБС м. Макіївка за 2003–2007 рр. надійшло 323 пр., що склало 6% від надходження нової природничо-наукової літератури. Бібліотеками Шахтарської міської ЦБС придбано 263 пр. книг екологічної тематики, з них 109 – для ЦМБ і 88 – для ЦДБ.

Але більшість міських ЦБС отримали значно меншу кількість такої літератури. Так, кількість надходжень склала: у Авдіївській – 55 пр., Дружківській – 65 пр., Єнакіївській – 85 пр., Маріупольській ЦБС для

дорослих – 89 пр. (47 назв), Селидівській – 63 пр., Харцизькій – 88 пр., Ясинуватській ЦБС – 50 пр.

Ще більш важкою була ситуація з поповненням фонду екологічною літературою у районних ЦБС. Наприклад у Тельманівському районі книги екологічної тематики в кількості 25 пр. отримала лише ЦРБ, сільські бібліотеки жодної книги не отримали. Таке становище призводить до того, що не тільки в сільських бібліотеках, а й у міських зосереджена застаріла література, яка видана в 70–80-х рр. ХХ ст., що негативно впливає на якісний склад фонду.

Аналіз надходжень документів природоохоронної тематики в динаміці показав, що не можна визначити як загальну тенденцію переважаючого надходження документів у ЦБС у якийсь один рік. Так, до бібліотечних фондів Артемівської, Макіївської міських ЦБС найбільший обсяг літератури надійшов у 2007 р., відповідно 110 пр. природничої літератури і 127 пр. суто екологічної. У Маріупольській ЦБС для дорослих більш численні надходження були у 2004 р., у Дружківській ЦБС – 2003 р., Сніжнянській – 2006 р.

Розглядаючи склад фонду екологічної літератури за цільовим призначенням, слід відзначити, що серед нових видань переважає навчальна література, що обумовлено зорієнтованістю діяльності бібліотек на сприяння навчальному процесу. Меншим обсягом представлені довідкові видання і майже відсутні серед нових надходжень науково-популярні видання з питань екології. Підтвердженням такого висновку можуть бути надходження до Дружківської ЦБС. Протягом 2003–2007 рр. бібліотеки отримали 65 пр., з них 77% підручників, навчальних посібників та іншої навчальної літератури, 4,6% – енциклопедії і лише 18,4% – науково-популярна література.

Велике практичне значення має поповнення бібліотечного фонду краєзнавчими виданнями, які відображають екологічний стан Донбасу. Усі ЦБС області мають у своїх фондах щомісячник «Земля тривоги нашої», який видає державне управління екології та природничих ресурсів у Донецькій області. Цінними виданнями, що розкривають екологічні проблеми промислових міст, зокрема Маріуполя, є: «Маріуполь: экологическая ситуация» (2001), А. Ю. Андросова «Маріуполь и его окрестности: взгляд из XXI века. Природа Донецкого Приазовья» (2006). Залишаються актуальними книги М. С. Поживанова «Катастрофу можно отменить» (1995), «Опыт выполнения мероприятий

по решению экологических проблем в г. Мариуполе» (1997), «Основы социальной экологии промышленно развитого города» (1998).

Важливою ланкою діяльності бібліотек є вивчення складу та використання фонду екологічної літератури. Таку роботу здійснили бібліотеки Макіївської, Маріупольської, Краматорської ЦБС. За результатами аналізу в бібліотеках Макіївської ЦБС було створено банк даних, мета якого – зорієнтувати працівників відділу комплектування на придбання потрібних читачам книг, задовольнити їхні потреби. Виявлено, що користувачі потребують інформації за темами: «Прикладна екологія», «Геоєкологія», «Промислова екологія», «Екологічна безпека», «Екологічна економіка».

Серед книг, які користуються особливим попитом у читачів Маріупольської ЦБС для дорослих, такі нові видання: В. Р. Бганба «Социальная экология» (М., 2004), «Екологічне право України» (К., 2005), Ю. Д. Бойчук «Екологія і охорона навколишнього середовища» (К., 2005), «Екологічне право» (К., 2006), Г. О. Білявський «Основы экологии» (К., 2006), «Экологическое право Украины» (Х., 2007).

Деякі зміни відбулися у мовному складі фонду екологічної літератури. Аналіз свідчить, що серед нових надходжень переважала україномовна література, яка користується більшим попитом, адже вона відображає сучасний стан екологічних проблем, зокрема в Україні. Фахівці Краматорської ЦБС відмічають, що краще висвітлюють глобальні та регіональні екологічні проблеми такі видання, як «Екологічні катастрофи у світі та Україні» Д. Д. Зербіно, «Промислова екологія», «Екологічна безпека України» М. Хилько, «Урбоекологія» В. П. Кучерявого тощо. Про це свідчить постійний попит на ці книги. Найбільш затребуваною була така навчальна література: «Основы экологических знаний» Г. О. Білявського, «Екологія і охорона навколишнього середовища», «Безпека життєдіяльності» Ю. Д. Бойчука, а також довідкова література «Я пізнаю світ. Екологія», «Энциклопедия для детей. Экология».

У Краматорській ЦБС було проведено соціологічне дослідження «Вивчення інформаційних потреб користувачів з екології», яке дозволило встановити як тематику взагалі, так і конкретні книги, які читачі не знайшли у фондах бібліотек. Тематика запитів, на які користувачі не одержали інформацію, така: «Екологічні організації України», «Екологія людини», «Утилізація пластику» та інші.

За умов обмежених надходжень книг екологічної тематики підвищується роль періодичних видань як джерел екологічної інформації. Однак слід констатувати, що репертуар журналів та газет, які передплачують бібліотеки, значно відрізняється у різних ЦБС. Наприклад, Донецька ЦБС для дорослих передплачувала 18 назв газет та журналів, Артемівська міська – 16, Шахтарська міська та Першотравнева районна ЦБС 8, Торезька – 7, Добропільська міська ЦБС – 4, Краснолиманська – 3 назви. Є й такі ЦБС, що мають у своїх фондах лише одну газету «Наш край» (Авдіївська, Селидівська міські, Амвросіївська, Великоновосілківська, Волноваська, Костянтинівська районні ЦБС). Слід відмітити нестабільність отримання періодичних видань у Вугледарській бібліотеці для дорослих, Селидівській ЦБС.

В області є позитивні приклади, коли протягом п'яти років спостерігалось щорічне збільшення кількості назв періодичних видань. Так, бібліотеки Мар'їнської районної ЦБС у 2003 р. одержували 2 назви: журнал «Юний натураліст» та газету «Наш край», 2004 р. – 6, 2005–2006 рр. – по 7, а у 2007 р. – 9 назв газет та журналів.

Через недостатню кількість суто екологічних періодичних видань, бібліотекарі у своїй роботі активно використовують інші газети та журнали, які містять актуальну інформацію про стан навколишнього середовища України, Донецького регіону. Це «Акцент», «Донбасс», «Краеведение. География», «Все для вчителя», «Економіка України», «Позакласний час», «Донецкие новости», «Планета знань» тощо.

Труднощі, що склалися у сфері комплектування фондів екологічної літератури, пов'язані перш за все з обмеженим бюджетним фінансуванням. Вони спонукають бібліотеки до пошуку виходу з цієї ситуації.

Так, у Сніжнянській ЦБС лише у 2005–2006 рр. з місцевого бюджету було виділено 12,5 тис. грн на поповнення фондів, що дало змогу придбати у тому числі підручники та довідники з екології. У 2003, 2004 та 2007 рр. фонд екологічної літератури в основному поповнювався за рахунок коштів від платних послуг. Таким же шляхом вирішують проблеми Дзержинська, Шахтарська міські ЦБС.

Важливу роль у поповненні бібліотечного фонду відіграють екологічні організації: регіональні відділення Держуправління охорони навколишнього природного середовища, Державної екологічної інспекції. Наприклад, Шахтарське відділення Держуправління охорони

навколишнього природного середовища виділило у 2003 р. 910 грн, 2004 р. – 1271 грн, 2005–2007 рр. по 1500 грн. За ці кошти бібліотеки ЦБС здійснили передплату періодики. Постійно виділяла кошти Державна регіональна екологічна інспекція для бібліотек Торезької ЦБС. Крім того, бібліотеки цієї системи придбали літературу на суму 4916 грн, що надійшли з міського екологічного фонду. Всім бібліотекам Маріупольської ЦБС міська громадська організація «Довкілля» подарувала передплату на газету з однойменною назвою.

Однак допомога з боку таких організацій не є регулярною. Так, відділ надзвичайних ситуацій Добропільської райдержадміністрації до 2005 р. передплачував для всіх бібліотек району газету «Наш край». Через брак коштів у 2005–2007 рр. ця газета, а також «Сільський журнал» та «Юний натураліст» надходили лише до ЦРБ.

Практика свідчить, що лише друковані документи вже не можуть задовольнити потреб користувачів в екологічній інформації. Доступ до інформації останніми роками значно полегшився завдяки **використанню Інтернет-ресурсів**. На початок 2008 р. в області діяло 15 Інтернет-центрів, до Інтернету підключено 31 бібліотеку. Використовуючи новітні інформаційні технології, бібліотечні працівники змогли більш оперативно і якісно задовольняти попит користувачів на будь-яку екологічну інформацію.

Робота з екологічного просвітництва багато в чому залежить від добре організованого **довідково-бібліографічного апарату**. Книги та статті з питань екології бібліотеки відображають у систематичних та алфавітних каталогах, систематичних картотеках статей, краєзнавчих та інформаційно-предметних картотеках. Найбільш піддаються змінам *картотеки*, в яких відкриваються актуальні тематичні рубрики: «Глобальні проблеми екології» (Маріупольська ЦБС для дорослих), «Природа – наш дім», «Планета Земля в небезпеці», «Екологія людини», «Моніторинг навколишнього середовища», «Стан біосфери Землі», «Техногенні катастрофи», «Чорнобильська трагедія» (Добропільська міська та районна ЦБС), «Екологія: людина і навколишнє середовище», «Чорнобильська трагедія – глобальна екологічна катастрофа», «Екологія Азовського моря», «Природа рідного села» (Першотравнева районна ЦБС).

Відповідно до запитів користувачів у картотеках Краматорської ЦБС були створені такі рубрики екологічної тематики: «Альтернативні джерела енергії», «Утилізація відходів», «Забруднення навколишнього

середовища та здоров'я населення», «Екологічні проблеми міста», «Рослинна символіка – квіти України» та інші.

Важливим джерелом інформації є тематичні картотеки з питань екології. Прикладом роботи з організації таких картотек може бути діяльність Дружківської ЦБС, у якій протягом періоду, що аналізується, функціонували такі картотеки: «Довкілля волає «SOS», «На долонях Всесвіту», «Аномальні явища в навколишньому середовищі», «Екологічні проблеми Донбасу», «Заповідники: знай, люби, бережи», «Земля тривоги нашої» (до 75-річчя Донецької області). Тематичні картотеки створені і в Шахтарській міській ЦБС: «Екопроблеми ХХІ століття», «Екологія і демографія», «Охорона навколишнього середовища». Слід констатувати, що наведені вище приклади є поодинокими, хоча створення спеціальних картотек дозволяє сконцентрувати відповідну літературу в одному місці і таким чином спростити пошук необхідної інформації для оперативного та якісного задоволення інформаційних запитів користувачів.

Значною мірою в роботі з екологічного просвітництва допомагають *тематичні папки, папки-досьє, конволюти*, створені в багатьох бібліотеках області. Наприклад, у Димитровській ЦБС було оформлено такі папки: «У світі природи», «Екологія Донбасу», «Шахтарське місто Димитров», «Дзвони Чорнобиля душу тривожать». Систематично поповнюються новими матеріалами папки-досьє «Планета Земля», «Тварини і рослини», «Екологічні проблеми міста», «Озонові діри» тощо (Харцизька ЦБС). Не тільки у ЦРБ Новосілівської ЦБС, а й у кожній сільській бібліотеці були створені конволюти «Екологія Донбасу», «Ми люди поки є природа», «Не спізнись врятувати світ», «Зона зупинення цивілізації» тощо.

Бібліотекарі області використовували різні підходи до організації тематичних папок. Наприклад Сніжнянська ЦМБ створила конволюту «Все про воду», де зібрана інформація лише про воду як джерело нашого життя. Інформація в ній розподілена за темами: «Вода – основа життя на Землі», «Водна криза – глобальна проблема», «Забруднення водних ресурсів і методи їх очистки». З метою систематизації різних екологічних даних працівниками Вугледарської міської бібліотеки для дорослих було створено конволюту «На допомогу підвищенню екологічної свідомості». З урахуванням постійного інтересу користувачів до теми Чорнобиля тут також були сформовані папки «Чорнобиль: катастрофа на ЧАЕС» та «Чорнобиль: трагедія, подвиг, пам'ять».

Як свідчить аналіз, сьогодні ані бібліотекарів ЦБС, ані користувачів не задовольняє лише традиційний довідковий апарат. Це призвело до кардинальних змін у його структурі, проявом яких стало створення *електронних каталогів, електронних баз даних* з питань екології.

Досвід, що заслуговує на увагу, має Маріупольська ЦБС для дорослих. У центральній бібліотеці література з екології відображалася в електронному каталозі. До 2007 р. формувалася електронний каталог законодавчих актів, у т. ч. з проблем природоохоронної діяльності, з 2007 р. впроваджено обслуговування користувачів за допомогою електронної інформаційно-пошукової бази «Нормативні акти України», яка щотижня поповнюється. Офіційні документи місцевих органів влади з питань екології відображалися в електронній базі даних «Документи органів місцевого самоврядування», а їх аналоги на паперових носіях збираються в центрі «Бібліотека і влада». Постійно поповнюється електронне досьє «Екологія Донбасу», яке містить інформацію про екологічний стан краю та Маріуполя, забруднення земельних і водних ресурсів, вплив промисловості на довкілля та здоров'я людини. Створено адресно-фактографічні бази даних, які надають адреси, телефони громадських організацій, екологічних асоціацій, центрів, товариств України та Маріуполя. Протягом 2007 р. цією базою скористалися 42 користувачі.

Важливою складовою довідково-бібліографічного апарату є *бібліографічні покажчики*. В умовах їх обмеженого видання на державному рівні особливого значення набувають покажчики, які видаються Донецькою обласною універсальною науковою бібліотекою ім. Н. К. Крупської, зокрема науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Екологія Донеччини (2000–2003 рр.)». Бібліотеки ЦБС видають в основному *рекомендаційні списки літератури*. Наприклад бібліографом Харцизької ЦМБ було підготовлено рекомендаційний бібліографічний список «За чисте довкілля рідного міста», до якого постійно звертаються відвідувачі бібліотеки. Складання рекомендаційних списків літератури практикують бібліотеки Добропільської, Донецької, Костянтинівської, Красноармійської, Шахтарської міських ЦБС.

Як загальну тенденцію можна відмітити поширення практики підготовки *вебліографічних списків*. Таку форму роботи використовують Артемівська, Добропільська, Костянтинівська, Маріупольська, Харцизька міські ЦБС. Так, на допомогу

користувачам було видано списки за темами «Екологічна інформація на сторінках Інтернету» (Маріупольська ЦБС для дорослих), «Зелена аптека», «Земля тривоги нашої», «Чудовий світ природи». До останнього увійшли найцікавіші пізнавальні сайти «Всесвітній день захисту тварин», «Притулок для тварин», «Домашні улюбленці», «Рекорди рослинного світу» тощо (Харцизька ЦБС). Фахівцями Інтернет-центру Харцизької ЦМБ підготовлений буклет «Тревожное эхо Чернобыля» з адресами сайтів за цією темою. За матеріалами прес-оглядів розроблений рекомендаційний бібліографічний покажчик «Біль і мужність Чорнобиля».

Цікаву форму роботи було запроваджено відділом інформації Артемівської ЦМБ: працівниками був підготовлений бібвебліографічний покажчик «Екологія». До нього увійшли бібліографічні записи на книги, що надійшли до ЦБС протягом 2004–2005 рр., перелік журналів, які передплачують бібліотеки системи, анотований список сайтів мережі Інтернет, лазерних дисків з питань охорони довкілля.

Аналізуючи такий напрямок роботи бібліотек, як довідкове та інформаційне обслуговування користувачів, слід зазначити, що його рівень залежить як від наявних інформаційних ресурсів, так і від розуміння бібліотекарями його важливості. Найбільш активно в цьому напрямку працювали бібліотеки Артемівської, Макіївської, Маріупольської міських ЦБС.

Наприклад створений у Макіївській ЦМБ ім. М. Горького *архів виконаних довідок* допоміг бібліотекам системи скоротити час на виконанні запитів користувачів. Були виконані та оформлені у вигляді архіву довідки за такими темами: «Сім природних чудес України», «Природные стихии, бедствия в мире», «Проблеми пластикового сміття у світі», «Озонові діри», «Екологічна складова вступу в СОТ», «Законодавство України щодо екології», «Кіотський протокол», «Парниковий ефект», «Міжнародна співпраця України з питань екології», «Ядерне сміття».

Аналіз показує, що збільшення кола користувачів екологічної інформації призводить до збільшення кількості виконаних бібліографічних довідок. Наприклад, дитячою бібліотекою м. Дебальцеве у 2007 р. виконано більше 30 довідок для учасників «Малої академії» за темами: «Еколого-правові питання», «Охорона природи», «Довкілля», «Екопроблеми нашого краю» тощо. Фахівці бібліотек для дорослих задовольнили інформаційні потреби

користувачів з таких тем: «Вплив залізничного транспорту на екологічну ситуацію в Україні», «Соціально-прикладна екологія», «Захист навколишнього середовища», «Державна допомога постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Сучасні екологічні проблеми» та інших.

Наведені приклади демонструють різноманіття тематики бібліографічних запитів користувачів. Найчастіше із запитами звертається учнівська молодь та студенти, яким потрібна інформація для навчального процесу.

На основі поданих матеріалів не можна скласти повне уявлення про стан інформаційного обслуговування користувачів. Однак можна стверджувати, що більш високий рівень інформаційної роботи з питань екології є притаманним для міських ЦБС, що пояснюється їх більшими можливостями. Наприклад в Артемівській міській ЦБС індивідуальною інформацією забезпечено 57 абонентів, серед яких вчителі шкіл, викладачі вищих та середніх навчальних закладів, екологи підприємств міста. У Донецькій ЦБС абонентам колективної інформації надаються матеріали, що розкривають такі теми, як «Екологічні проблеми України», «Екологічні проблеми Донбасу», «Екологія Донбасу», «Екологічні проблеми і катастрофи». У Добропільській центральній районній бібліотеці абонентами інформації є президент благодійного фонду «Глини Донбасу», працівники центру туризму і краєзнавства тощо.

Аналіз свідчить, що інформування абонентів в основному здійснюється шляхом складання інформаційних списків та усних повідомлень. Щодо інших інформаційних форми роботи, то вони стали менш поширеними. Це стосується перш за все такої форми, як *День інформації*, що обумовлено не тільки недостатньою кількістю літератури, але й втратою бібліотечними фахівцями навичок їх проведення. Позитивним прикладом може стати робота Селидівської ЦМБ, де був проведений День інформації «Чудеса живого світу», до програми якого увійшли: екологічна година «Цікаво про тварин», огляд літератури «Прогнозують рослини», екологічно-етичний турнір, екологічний вечір «Земля наш дім», прес-інформинка «Екологічні новини Донеччини», консультація біля каталогів та картотек.

Окремого аналізу заслуговує такий напрямок екологічного просвітництва, як популяризація екологічних знань, формування екологічної свідомості шляхом організації *масових форм роботи*. Останніми роками ця діяльність була поглиблена і набула нових рис.

Індивідуальну та масову просвітницьку діяльність бібліотечні працівники області здійснювали через систему окремих масштабних та камерних заходів, їх комплексів та циклів, а також на заняттях клубів за інтересами.

Ефективною комплексною формою роботи став *екологічний центр*, який було відкрито в Артемівській ЦМБ у 2005 р. Його складовими є книжкова виставка «Екологія: дзвони сьогодення», календар екологічних свят, інформаційний бюлетень «Екологічний барометр: події, факти, проблеми», список екологічних сайтів у мережі Інтернет, екологічний паспорт міста. На книжковій виставці представлений матеріал з державної та регіональної екополітики, законодавчі акти, положення про порядок надання екологічної інформації про участь громадськості у прийнятті рішень про охорону навколишнього середовища. На сторінках бюлетеня висвітлюються екологічні події міста та області, а також читачам пропонується брати участь у природоохоронних акціях. Центр надає такі послуги, як користування картотекою, ксерокопіювання документів, складання тематичних списків літератури, адресне інформування, консультування учнів та студентів. Матеріали цього центру користуються попитом переважно у викладачів, учнівської молоді, спеціалістів-екологів.

Екологічний центр «Екологічна політика Донецької області» діяв в Іллічівській сільській бібліотеці Першотравневої районної ЦБС. У ньому крім літератури була представлена карта-схема регіональних ландшафтних парків та інших заповідників Донецької області, тека «Море, море, світ безкрайній», пам'ятки про правила поведінки в природі.

Серед комплексних форм масової роботи слід назвати *тижні, місячники популяризації екологічних знань, день природи, день довкілля, день Землі, день екології, день пам'яті Чорнобильської трагедії* та ін. Їх проведення практикували Горлівська, Дебальцівська, Дружківська, Макіївська, Маріупольська, Красноармійська, Торезька, Ясинуватська міські, Волноваська, Великоновосілківська районні ЦБС.

Бібліотеки області святкують такі важливі екологічні дати, як День довкілля, Всесвітній день навколишнього середовища, Всесвітній день Землі, Міжнародний день птахів, День Чорнобильської трагедії, до яких готуються різноманітні заходи.

Однією із дієвих форм популяризації екологічних знань є **книжкові виставки**, практику їх оформлення продовжували усі бібліотеки області.

Особливою увагою відвідувачів користуються виставки, при оформленні яких були використані епіграфи, ілюстрації, світлини, допоміжний матеріал: «Земля – наш спільний дім», «В природі бадьорість черпаю», «Ми люди – поки є природа» (Красноармійська міська ЦБС), «Жива природа, жива душа» (Авдіївська міська ЦБС), «Творіння людини й природи» (Ясинуватська міська ЦБС).

Бібліотеки області практикують **інноваційні виставки**: виставка-дискусія «Екологічні дзвони сьогодні? Завтра?» (Волноваська районна ЦБС), виставка-вікторина «Земля чекає захисту» (Горлівська міська ЦБС), виставка-застереження «Екологія: дзвони сьогодення», художня виставка «Фантазії на теми краси» (Торезька міська ЦБС), виставка-репортаж «Больові точки: екологія», виставка-панорама «Землянам – чисту природу» (Донецька ЦБС для дорослих).

Серед значного арсеналу форм популяризації екологічної літератури, є також **години спілкування, екологічні вікторини, читацькі конференції, круглі столи, тематичні вечори, брейн-ринги, презентації нових книг, прес-калейдоскоп**.

Нововведенням останніх років стала активна **участь бібліотек у громадських природоохоронних акціях**, таких як: «Не будь байдужим до рідної землі», «Беремо під свій захист», «Кодекс екологічної поведінки в природі», «Зустрічаймо дружньо зграї птиць», «Довкілля. Довіра», «Стань для природи справжнім другом», «Збережемо первоцвіт». Часто бібліотеки виступають не тільки учасниками, а й ініціаторами таких акцій – прийшло розуміння того, що бібліотекарі можуть не тільки дати людям книгу, довідку, інформацію, але й вийти разом на вулицю і зробити щось конкретно власноруч.

Про масштаби цієї роботи свідчать такі дані: в бібліотеках Артемівської міської ЦБС щорічно проводилось майже 80 заходів, у т. ч. понад 50 книжкових виставок, переглядів літератури з питань екології.

Як і раніше, у ЦБС функціонували **клуби за інтересами** екологічної спрямованості. У період, що аналізується, діяло 44 читацьких клуби, членами яких були 872 чол. Наприклад, протягом трьох років у клубі «Біля самовару», що діє в Шахтарській ЦМБ, були проведені заходи з циклу «Екологія і суспільство».

Гостями цього клубу стали директор ландшафтного парку «Донецький кряж» П. А. Овечко, головний спеціаліст Держуправління охорони навколишнього середовища у м. Шахтарськ Л. Г. Ніколаєнко, які розповіли про створення парку, екологічне становище в місті, стан річок Ольхова, Кленова. Розповіді супроводжувались показами відеофільмів, зокрема про заповідники та інші природні перлини степового краю.

Треба відмітити *тематичне розмаїття роботи з екологічного просвітництва*. У центрі уваги бібліотечних фахівців були питання виховання поваги і любові до усього живого на планеті, дбайливого ставлення до природи. Цей тематичний напрямок є найбільш розробленим. Посилилась *популяризація знань* із сучасних екологічних проблем краю. Деякі кроки бібліотеки зробили у напрямку еколого-правового просвітництва.

В екологічній роботі книгозбірні опановують нові інформаційні технології. Такий досвід набули Артемівська, Маріупольська, Харцизька міські ЦБС. Зокрема фахівці Інтернет-центру Харцизької ЦБС до Всесвітнього дня здоров'я провели Інтернет-урок «Екологічне благополуччя – запорука здоров'я людини», підготували віртуальну мандрівку «Природа в запитаннях і відповідях», зробили огляд сайтів «Екологічна безпека виробничих підприємств».

Актуалізації екологічного просвітництва сприяла *методична діяльність* ДОУНБ ім. Н. К. Крупської і міських та районних методичних служб. У 2006 р. обласною бібліотекою на базі Артемівської міської ЦБС був проведений семінар-акція за темою «Ми відповідаємо за землю, на якій живемо: внесок бібліотек у вирішення проблем екологічної безпеки», а 2007 р. були видані та розповсюджені серед бібліотек області методичні поради «Календар екологічних дат».

З метою *підвищення кваліфікації бібліотекарів* у ЦБС області були проведені семінари «Бібліотека і формування екологічної культури» (Добропільська районна ЦБС), «Екологія та людина» (Краматорська міська ЦБС), «Популяризація екологічних знань серед юнацтва» (Донецька ЦБС для дорослих), «Екологічні проблеми району та їх вирішення в ракурсі бібліотечної діяльності» (Першотравнева районна ЦБС), «Екологія та бібліотека. Проблеми освіти» (Артемівська міська ЦБС), круглий стіл «Бібліотека і екологічна освіта: від здобутків до нового» (Макіївка міська ЦБС).

На підставі проведеного аналізу можна зробити узагальнюючі висновки.

Екологічна просвіта є важливою ланкою діяльності ЦБС області. Творчий потенціал бібліотек як центрів екологічної інформації набуває розвитку.

Водночас у роботі бібліотек є деякі проблеми і негаразди. Через недофінансування та обмеженість книжкового ринку невирішеною залишається проблема системного розвитку інформаційних ресурсів з питань екології. Бібліотечні заклади не мають стратегії поповнення фондів екологічної тематики. Оновлення ресурсів здійснюється за стихійним принципом. Незадовільними є обсяг та структура надходження видань, незначною є частка наукової, науково-популярної та довідкової літератури. Це призводить до того, що більшість бібліотек не мають можливості налагодити систематичне, якісне обслуговування користувачів, повністю забезпечити їхні інформаційні потреби. Незадовільне поповнення фондів негативно позначається на всій роботі бібліотек з екологічної просвіти.

Бібліотеки у своїй діяльності здебільшого зорієнтовані на дітей, юнацтво та молодь основних споживачів екологічної інформації. У багатьох бібліотечних закладах поза увагою залишились інші вікові категорії: фахівці природоохоронної галузі, представники громадських природоохоронних організацій, пересічні громадяни, що опікуються проблемами збереження навколишнього природного середовища.

Повільними темпами впроваджуються інноваційні форми доведення екологічної інформації до користувачів, розповсюдження екологічних знань засобами масових комунікацій.

Не всі бібліотеки використовують широкий спектр масових форм популяризації екологічних знань, розуміють роль читацьких об'єднань у формуванні екологічної свідомості та культури.

До проблем слід віднести і недостатньо ефективне методичне забезпечення міськими та районними методичними центрами природоохоронної діяльності бібліотек. Не завжди використовуються координаційні зв'язки у цьому напрямку.

Для оптимізації роботи бібліотек щодо забезпечення населення інформацією з питань екології необхідно:

- підвищити якість розробки та реалізації бібліотечних екологічних програм як складових міських та районних програм, залучати до їх підготовки представників державних і громадських організацій, що працюють у галузі екології;

- для поповнення бібліотечних фондів екологічною літературою залучати додаткові джерела фінансування;

- з метою підвищення інформаційного наповнення бібліотечних фондів удосконалити структуру та склад надходжень екологічної тематики; підвищити якісний склад бібліотечних фондів за рахунок їх поповнення різними типами видань та видань різноманітної тематики, що задовольнятиме фахові, освітні та інші інформаційні потреби користувачів;

- забезпечити сучасний рівень обслуговування користувачів шляхом впровадження Інтернет-технологій, доступу до електронних бібліографічних, повнотекстових баз даних, налагодити електронне замовлення та доставку документів, виконання віртуальних довідок з питань екології;

- розширити коло користувачів екологічної інформації, розповсюдити сферу впливу бібліотек на усі категорії відвідувачів;

- забезпечити багатоаспектну спрямованість роботи з екологічного просвітництва, активне впровадження інноваційних форм масової популяризації екологічних знань.

Підп. до друку 10.10.2008. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк різнографний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 1,3.
Обл. вид. арк. 1,1. Зам. 3-101008. Наклад 80 пр.

Видавниче підприємство "Східний видавничий дім"
(Державна свідоцтво № ДК 697 від 30.11.2001.)
83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45
тел./факс (062) 338-06-97, 337-04-80